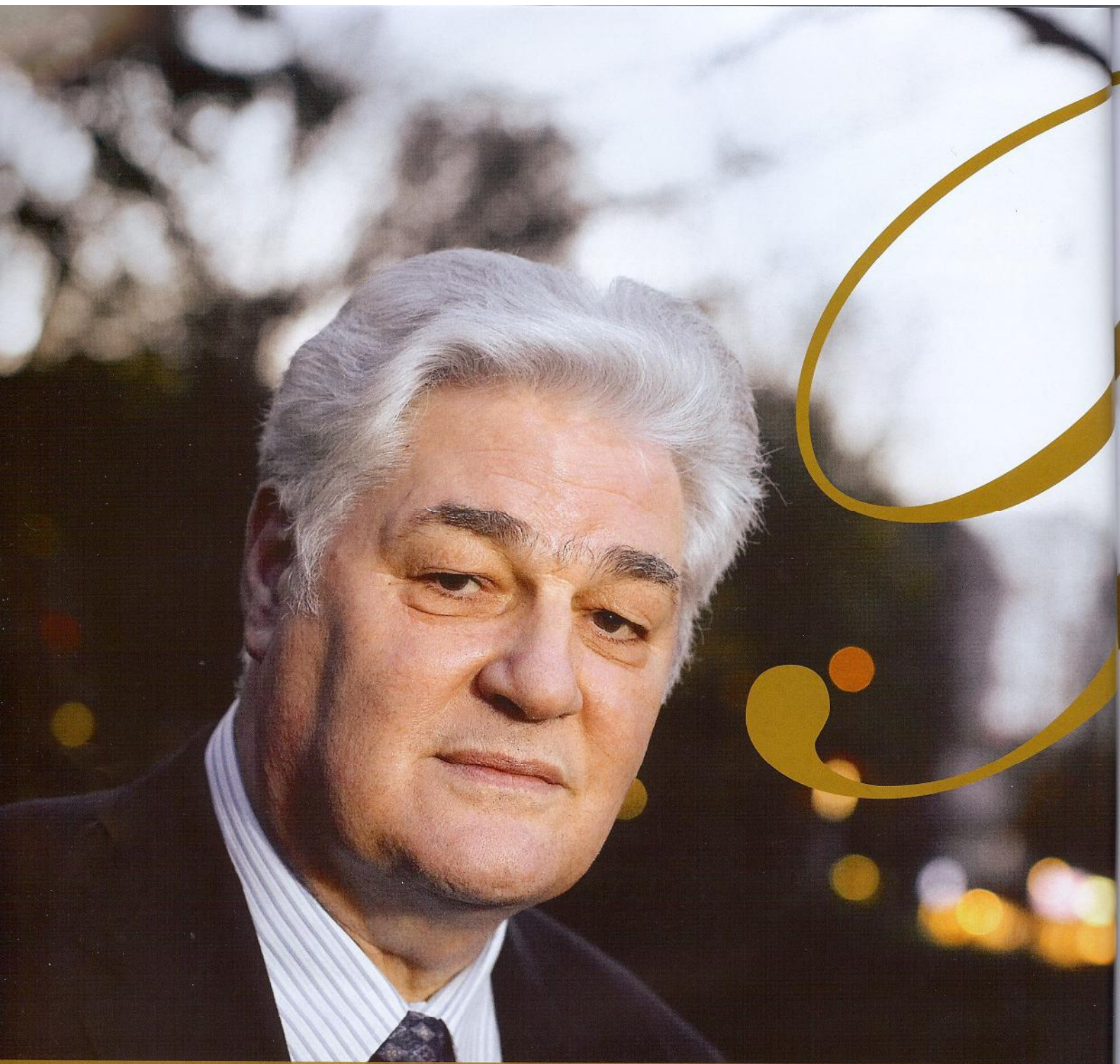

Hij trekt graag scherpe grenzen, maar altijd met de mogelijkheid om uitzonderingen te maken. Een gesprek met rabbijn David Lilienthal (1944), emeritus voorganger van de Liberaal Joodse Gemeente in Amsterdam, over geloven, het verschil tussen rabbijnen en dominees, de grenzen van medisch-ethisch handelen en spijt over gemiste kansen.

as op, ik ben ook een mens

Tekst **Cisca Dresselhuys** Beeld **Christiaan Krouwels**

Of hij heilige principes heeft? De rabbijn kijkt wat ongemakkelijk, want hij houdt niet van grote woorden. Gewoner gezegd dan: zijn er zaken, waarmee hij niet sjoemelt, waar hij écht voor staat?

Ja, die zijn er zeker. Het komt eigenlijk vooral neer op: heiligheid van leven, respect voor andermans waardigheid, dieren en de natuur inbegrepen. Reden waarom hij zich bijvoorbeeld ergert aan uitspraken van mensen als Elsbeth Etty en Maarten van Rossem, die het recht om te kwetsen opeisen.

'Afgelopen november, toen de moord op Theo van Gogh herdacht werd, kwamen ze weer met die uitspraak. Theo van Gogh en na hem Geert Wilders: mensen die geen rekening houden met de gevoelens van anderen, die het recht opeisen altijd te zeggen wat ze willen. Het is lastig om een grens te trekken, want dan begint iedereen direct te roepen dat de vrijheid van meningsuiting wordt aangetast, maar ik zou willen dat er rekening wordt gehouden met de gevoelens van de medemens. Als je vrede in de wereld wilt, moet je een ander zijn ruimte gunnen. Ik eis mijn eigen ruimte op en u ziet dat ik nogal groot en breed ben, dus veel ruimte nodig heb. Diezelfde hoeveelheid ruimte moet ik een ander ook gunnen.'

Als u het over de heiligheid van het leven hebt, houdt dat in dat u tegen abortus en euthanasie bent?

Dat ligt heel verschillend: het liberale jodendom gaat soepel om met abortus, maar veel strikter met euthanasie. Wat abortus betreft: bij ons gaat het leven van de moeder altijd voor dat van het kind. Dat betekent dat abortus is toegestaan, niet alleen als het leven van de moeder letterlijk bedreigd wordt, maar ook wanneer ze om sociale redenen geen kind kan of

wil krijgen: als een kind het gevolg is van een verkrachting bijvoorbeeld of als het gaat om een 13-jarig meisje dat zwanger is of een moeder van 35 die haar twaalfde kind moet krijgen en dat niet meer kan opbrengen. In ons gebedenboek staat een gebed dat uitgesproken kan worden bij wat wij 'een onvermijdelijke abortus' noemen. We hebben daar het woord 'onvermijdelijk' bij gezet om aan te geven dat we abortus niet zien als een gewone vorm van anticonceptie, het is natuurlijk wel degelijk een medische ingreep. Bij euthanasie ligt het heel anders: dan gaat het om bestaand leven, dat je vervroegd afbreekt. Euthanasie mag nooit, behalve soms.

Wat bedoelt u daarmee?

Het probleem is, dat mijn uitlatingen nooit gezien worden als een persoonlijke mening, maar altijd als dé mening van het liberale jodendom. Als je met z'n tweeën of drieën over zoiets praat, heb je het meestal over een individueel geval en dan ligt het toch anders. Als ik zeg: ik ben tegen euthanasie, dan meen ik dat. Tegelijkertijd ben ik natuurlijk betrokken geweest bij situaties waarvan je zegt: dit kan echt niet meer, hier moet de dokter ingrijpen. Als mensen stikken of dat soort dingen, dat is een vreselijke manier om dood te gaan, dat hoeft niet. Maar ik ben bang voor het openen van de 'floodgates', de nooduitgangen. Pijn bestrijden mag natuurlijk altijd en ik weet ook wel dat de grens tussen pijnbestrijding en euthanasie soms flinterdun is, en dat morfine niet alleen de pijn wegneemt maar vaak de dood dichterbij brengt. Kijk, ik zeg al deze dingen als gezond mens. Maar als ik bepaalde vormen van kanker zou hebben, ga ik ook tienhoog op een flat staan met de gedachte: spring ik of spring ik niet? Hoogstwaarschijnlijk zal ik dat nooit doen, maar de gedachte speelt wel, want ik ben

ook een mens. Op mijn bureau staat een bordje: 'Warning: human being at work'; pas op, ik ben ook een mens.

U bent niet voor de Pil van Drion, waarmee mensen zelf een eind aan hun leven kunnen maken. Dan hoeft niemand van een flat van tienhoog te springen.

Nee. Dan moet ik denken aan mensen die zeeziek zijn en zich zo beroerd voelen dat ze zich op slag in zee zouden willen storten om maar van dat gevoel af te zijn. Maar als die persoon weer een halve dag op het vasteland is, wil hij gewoon doorleven.

Nu is een jarenlange, zware depressie natuurlijk wel iets anders dan zeeziekte.

Dat is zo, maar toch: de meeste mensen genezen van een depressie. Ergens tijdens dat proces wil je er misschien wel uitstappen, maar dat gevoel hoort bij het ziektebeeld. Daar moet je niet aan toegeven, dat moet je behandelen.

Maar als iemand al veertig jaar in een depressie zit?

Ik loop wel eens door een verpleeghuis. Spaar me. Verschrikkelijk. Ik voel helemaal mee met mensen die zeggen: als ik daarheen moet, maak ik er een eind aan. Dan kom je heel snel terecht in een discussie over de kwaliteit van leven en ben je heel gevaarlijk bezig. Ach, er zijn zoveel situaties, waar je in grensgebieden terecht komt. Ik ben iemand die, voor de helderheid, de grens wat scherper aantrekt, met een mogelijke ruimte voor uitzonderingen als ik die dringend noodzakelijk vind. Kijk, als ik de grens sowieso verleg, krijg ik weer nieuwe grensgevallen en zo schuift een grens steeds verder op. Dan kom je op een hellend vlak en daar voel ik me ongemakkelijk bij. Een strakke grens met ruimte voor speciale gevallen: dat is voor mij het beste.

Hebt u vaak met dat soort gevallen te maken?

Nee, niet echt. Over het algemeen beslissen mensen zelf, men is mondig genoeg. Na afloop komen ze me dan vertellen wat ze besloten en gedaan hebben.

Is het verbod om varkensvlees te eten ook een heilig principe voor u?

Nee, wel een principe waaraan ik vasthoud. Maar in oorlogssituaties geef je zo'n principe op. We hebben een beroemd geval gehad, ergens in 1800, toen de Amsterdamse opper-

rabbijn op Grote Verzoendag op de verhoging voorin de synagoge demonstratief een boterham met de bijbehorende lofzang zat te eten. Er heerste pest in de stad, iedereen moest alles op alles zetten om op de been te blijven. Hij gaf het voorbeeld: normaal is eten het laatste wat je doet op die feestdag, een vastendag bij uitstek, en al helemaal niet in de synagoge. Maar het leven en de gezondheid gaan altijd vóór de wet.

In het publieke debat in Nederland horen en zien we uw collega uit Den Haag, Awraham Soetendorp, veel vaker dan u. Hoe komt dat?

Awraham en ik hebben een werkverdeling gemaakt. Kort gezegd is hij de minister van buitenlandse zaken en ik die van binnenlandse zaken. Hij heeft ook de media in zijn portefeuille, hij doet dat graag en goed. Ik ben vooral van het onderwijs en het rabbinale rechtbanksysteem. Medisch-ethische kwesties noem ik mijn hobby: stamcelonderzoek, orgaan-donaties, noem maar op. Ik ben een van de twintig rabbiën die in Responsa zit, een internationale liberale organisatie die zich bezighoudt met de regels van het jodendom. Wij krijgen vragen over allerlei kwesties, die we samen bestuderen en beantwoorden.

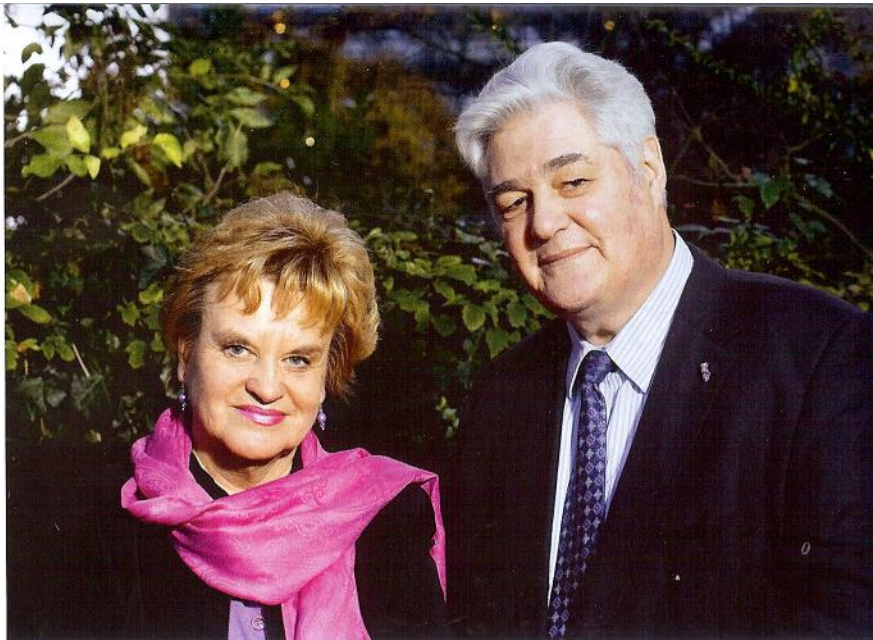
Maar u hebt gelijk: ik zou best eens wat meer van me mogen laten horen. Ik heb dat in het verleden een paar maal wél gedaan: bij de vrijlating van de Drie van Breda, waar ik fel tegen was, en toen de Amsterdamse schrijver/dominee Nico ter Linden op de flaptekst van een van zijn boeken, een bewering van de bijbel, had gezet dat hij dat gedaan had vanuit de joodse traditie. Toen heb ik een groot stuk in de krant geschreven, want dat pik ik niet. Hij herschrijft de bijbel op zijn manier, maar echt niet vanuit de joodse traditie. Kom op, zeg. Ik was echt woest. Waar ik spijt van heb, is dat ik niet de plaats heb ingenomen van de onvolprezen ingezondenbrievenschrijfster Henriette Boas, de vrouw die altijd alert was op fouten of vreemde meningen inzake het jodendom. Niemand heeft na haar dood die taak overgenomen. Dat had ik eigenlijk moeten doen: zout op slakken leggen waar dat nodig is. Als excuus mag ik zeggen dat de Nederlandse schrijftaal voor mij, als Zweed, toch nog niet zo gemakkelijk is, maar meer nog dat men bij mij altijd denkt dat ik zo'n brief schrijf als rabbijn van de liberale gemeente, terwijl ik dat als privé-persoon zou willen doen. Over dat vermeende recht op kwetsen had ik me moeten laten horen. Ook als het gaat om de politiek van

‘Het leven en de gezondheid gaan altijd voor de wet’

Israël, waar ik heel kritisch over ben. Maar daarbij heb je weer het gevaar dat die kritiek wordt uitgelegd als een aanval op het bestaan van Israël. Je kunt van alles over Balkenende zeggen, niemand zal ooit denken dat je daarmee het bestaansrecht van Nederland aantast. Maar als je iets over de foute politieke beslissingen van Netanyahu zegt, wordt dat te vaak opgevat als kritiek op het bestaan van de staat Israël.

Als gepensioneerd bent u nog hard aan het werk, onder andere als decaan aan het Levisson Instituut, waar rabbijnen worden opgeleid. Is er een groot verschil tussen een rabbijn en een dominee?

Heel groot. Als ik het kort door de bocht zeg, zit 'm dat vooral in de dogmatiek. Dominees worden veel dogmatischer opgeleid dan rabbijnen. Dat heeft te maken met de tekstuitleg van

'Joden meten geen geloof, ze meten gedrag'

de bijbel. Daarin zijn protestanten rigider dan joden, bij wie allerlei verschillende meningen van een tekstuitleg naast elkaar bestaan, waarbij de ene niet beter is dan de andere. Kijk naar het spreken van de slang in het paradijs: heeft die ja of nee echt gesproken? In de protestantse kerk heb je daar een kerk-scheuring door gehad, dat zou bij ons nooit gebeuren.

Hoe denkt u over de schuldvraag van bijvoorbeeld moordenaars en pedofielen, als je ervan uitgaat dat bepaalde afwijkingen genetisch bepaald zijn?

De vraag is of zo iemand gestraft moet worden voor wat hij gedaan heeft of dat hij opgesloten moet worden omdat hij een gevaar is voor de samenleving. Het is in zo'n geval minder een straf voor een begane misdaad als wel een bescherming van de maatschappij. Het gaat er overigens altijd om: hoe gaat een mens om met de neigingen die hij heeft, de goede en de slechte? Er bestaat een verhaal dat het de rabbijnen ooit gelukt was de slechte neigingen gevangen te nemen, waardoor alleen de goede over waren. En wat bleek? Geen kip legde meer een ei, geen koe gaf meer melk, mensen hielden op met werken; er gebeurde niets meer, er was geen drive meer, geen ambitie, niks. Toen moest de neiging tot het kwade weer worden losgelaten, want die bleek de push tot alle ontwikkelingen.

Wat zullen we nu hebben: het kwade is de leidende emotie achter alles wat we doen?

Mensen zijn nu eenmaal geen engelen. De verdienste van de mens is, dat hij de neiging heeft om slechte dingen te doen maar die uiteindelijk niet doet. Dat maakt het spannend, dat gevecht. Het is de kunst om je kwade neigingen ten goede om te buigen. Stel dat iemand het heerlijk vindt om een mes in iemand te steken, die wordt een Jack the Ripper, slager of chirurg.

Een chirurg is dus een gekanaliseerde moordenaar?
(lachend) Als u het zo wilt zeggen...ja.

Welke neigingen hebt u in uzelf gekanaliseerd, ten goede omgebogen?
Mijn twijfels aan het geloof.

Als ik u vraag: gelooft u in God, wat antwoordt u dan?
Soms.

En als ik vraag: gelooft u in het hiernamaals?
Ook: soms.

Zijn mijn vragen typisch calvinistisch?

Inderdaad. Ik heb het veel liever over godsvertrouwen dan over God. En veel liever over het hiernumaals dan het hiernamaals of het hiernogmaals. Als mensen mij vertellen dat ze een probleem hebben om in God te geloven, zeg ik: maak je daar niet zo druk over, je moet leven zoals Hij van je vraagt. En als Hij dan niet bestaat, heb je in ieder geval goed geleefd. Ik heb namelijk geen enkel bewijs noch aanwijzing voor het bestaan van God. De godsbewijzen vóór zijn net zo geldig als de godsbewijzen tegen, je kunt in beide redeneringen even grote gaten schieten. Geloof is een persoonlijk, emotioneel gevoel, een irrationeel iets. Je moet over deze zaken niet op een rationeel niveau willen praten, dan kom je er nooit uit. Joden meten geen geloof, ze meten gedrag. Als iemand bij me komt omdat hij lid wil worden van onze gemeente, praten we over van alles: wat hij doet, waar hij vandaan komt, hoe z'n familie in elkaar zit, wie hij kent, allerlei sociale dingen. De enige vraag waarover niet gesproken wordt, is het geloof. Het gaat er bij ons om hoe de mensen met elkaar omgaan, hoe ze samen een gemeenschap vormen. Dat is het lichaam en de religie is daarin de ziel.

Domineesdochter Cisca Dresselhuys (1943) is o.a. bestuurslid van het dagblad *Trouw* en van de journalistenopleiding Windesheim in Zwolle. Zij schrijft als freelancer o.a. voor *Trouw* en de maandbladen *Zin* en *Nouveau*, en is lid van het journalistenpanel op de VPRO-radio.